

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์การอภัยโทษใน
สังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา ผลการศึกษารูปได้ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยนั้น สามารถนำมาสรุปประเด็นคำตอบเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์
ของการวิจัย ๓ ประการคือ

๑. แนวคิดและหลักพระธรรมวินัยเกี่ยวกับการอภัยโทษในพระพุทธศาสนา

สังคมไทยเรามีคำสอนในพระพุทธศาสนาสอนให้เรารู้จักลดทิฐิและกิเลสต่างๆ โดยให้
รู้จักให้อภัยต่อกัน ตรงกันข้ามกับการจองเวร ที่ก่อความรุ่มร้อนในใจ ทำให้เกิดการกระทบกระทั่ง
หรือความขัดแย้งบานปลาย ชีตเชื้อ ที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายทั้งในระดับปัจเจกบุคคล สังคม
หรือแม้แต่ระดับโลก อภัยทาน การให้อภัยและการอภัยโทษ ก็จะยังความสงบร่มเย็นให้เกิดขึ้น
รักษามิตรภาพและความสัมพันธ์ของผู้คน สังคมและโลก คำว่า “อภัยทาน” หรือการให้อภัยเป็นการ
ประพาศธรรมอันประกอบไปด้วยเมตตาจิตเป็นบ่อเกิดแห่งบุญและเป็นจริง เป็นธรรมอันดีงาม เป็น
หลักการที่มีอยู่ตามคำสอนในพระพุทธศาสนา อภัยทานและการอภัยโทษซึ่งมีความสัมพันธ์และ
เป็นหลักธรรมสำคัญที่จะนำมาช่วยแก้ปัญหาบ้านเมืองเรที่กำลังเผชิญกับความยุ่งยากของปัญหา
ความแตกแยกทางความคิดและปัญหาความขัดแย้งอื่นๆ ในสังคมไทยได้

หลักธรรมที่สำคัญที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างอภัยทาน กับอภัยโทษ คือ
มรรคมีองค์ ๘ ได้ชื่อว่าเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีโดยมีสัมมาทิฐิเป็นหลักธรรมในเบื้องต้น ที่จะ
นำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นแห่งทุกข์ได้ ทานมัย ทำให้คนเห็นแก่ตัวน้อยลง ศีล ๕ ซึ่งจัดว่า
เป็นมหาทานเป็นการให้ความปลอดภัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สังคหวัตถุ ๔ เป็นธรรมที่ยึดเหนี่ยวและ
ประสานใจหมู่ชนให้สามัคคีเป็นหลักการสงเคราะห์ พรหมวิหาร ๔ เป็นธรรมที่มีไว้เป็นหลักใจ
และกำกับความประพฤติต่อตน ต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ สาราณียธรรม ๖ เป็นธรรมอันเป็น
ที่ตั้งแห่งความระลึกถึง เป็นหลักการอยู่ร่วมกัน ทศพิธราชธรรมนั้นเป็นธรรมสำหรับพระเจ้า
แผ่นดิน คุณสมบัติของนักปกครองที่จะสามารถปกครองแผ่นดินโดยธรรมและยังประโยชน์สุขให้
เกิดแก่ประชาชนจนเกิดความชื่นชมยินดี จักรวรรดิวัตร ๑๒ วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ และราช

สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง ซึ่งหลักธรรมทั้งหลายที่กล่าวมาเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวกับการอภัยทานมีปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่หากทุกคนปฏิบัติแล้ว จะทำให้สังคมมีความสุข แม้จะยังไม่มีผลกระทบโดยตรงต่อเราก็สามารถให้อภัยเป็นทานได้ ตัวอย่างการให้อภัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น กรณีพระพุทธเจ้าเสด็จไปครองकुสิมาล ๗ เมื่อครั้งแรกพบพระพุทธเจ้ามีจิตที่คิดจะทำร้ายและแสดงอาการจะทำร้ายพระพุทธเจ้า แต่เมื่อได้ฟังธรรมจากพระองค์แล้วสามารถเข้าใจได้โดยง่ายและยอมรับกรรมที่ตนได้หลงกระทำผิด ได้รับ ความเมตตาและให้อภัยโดยพระพุทธเจ้าจึงได้ขอบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ เพื่อยุติการทำกรรมและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในที่สุด นับว่าพระพุทธเจ้าได้ให้ทั้งธรรมทานและอภัยทานโดยไม่โกรธเคืององकुสิมาล

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ล้วนมีความลึกซึ้งและสามารถนำมาประพจน์ปฏิบัติ หรือเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นกับชีวิตประจำวันก็สามารถที่จะนำไปใช้แก้ไขปัญหาก็ได้ รวมถึงสามารถป้องกันการเกิดความขัดแย้งและเหตุที่จะทำให้ได้รับโทษภัยต่างๆ โดยวิธีการปฏิบัติของอภัยทาน นั้นแบ่งออกได้เป็นทางมโนกรรม ทางวจีกรรม และทางกายกรรม คุณค่าและความสำคัญของ อภัยทาน คือ ๑) เป็นการพัฒนาด้านคุณภาพของจิตเป็นการสร้างพื้นที่ให้อารมณ์ที่เป็นกุศล เจริญ งอกงามในจิตใจ ออกจากกับดักของความโกรธ จิตจะเบาสบายเป็นอิสระทันที เท่ากับเป็นการ พัฒนาคุณภาพของจิต เพราะเป็นการชำระล้างสิ่งเศร้าหมองของจิต ทำให้จิตนั้นบริสุทธิ์ผ่องใส และเป็นการพัฒนาด้านสมรรถภาพของจิต คือ การมีสติ มีขันติ มีความอดทนทางใจต่อความ กระแทกกระทั้น ออกล้นต่อความไม่พอใจ หรือความเจ็บใจ ๒) เป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน คือ มิตรภาพเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่หล่อเลี้ยงมนุษย์ในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ๓) อภัยทานเป็นการสร้างมหากุศล เป็นทานที่ยิ่งใหญ่และผลที่ได้รับเป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมีสุขเป็นผล เรื่องของการเจริญเมตตา มีประโยชน์อย่างมหาศาล แม้เจริญ เพียงนิดหน่อยก็มีผลมาก และเรื่องอโหสิกรรม เป็นกรรมที่เล็กให้ผล ไม่มีผลอีก ได้แก่ กรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลที่เล็กให้ผลเหมือนพืชที่หยดยางเพาะปลูกไม่ขึ้นอีก สำหรับการเริ่มต้นวิธีการ ปฏิบัติของอภัยทานนั้น ทางมโนกรรมหรือทางใจนั้นถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่มีความสำคัญที่สุด ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นอภัยทานทางกาย และทางวาจา เพราะการปฏิบัติอภัยทานทางใจนั้นเป็นการ เอาชนะใจตัวเอง ที่จะเป็นอิสระออกจากความโกรธ เกลียดอาฆาตเค้น เป็นการปฏิบัติที่รื้อถอนและ สลายความยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตนเอง ที่เป็นสาเหตุสำคัญอันจะนำไปสู่การเกิดความ ขัดแย้งขึ้นได้

ส่วนการบัญญัติพระวินัยพระพุทธเจ้าจะทรงกระทำก็ต่อเมื่อมีมูลเหตุ โทษตามพระวินัย บัญญัติ มี ๓ สถาน ได้แก่ ๑) โทษสถานหนักที่สุดในพระวินัย คือ ปาราชิก ต้องขาดจากการเป็น

พระภิกษุในพระพุทธศาสนาทันทีที่ไม่สามารถกลับเข้ามาอุปสมบทใหม่ได้อีก โทษปาราชิกเท่ากับโทษประหารนั่นเอง ๒) โทษสถานกลาง คือ สังฆาติเสสในพระวินัยภิกษุที่ดองอาบัติจะต้องอยู่กรรมประพฤติวัตรตามตนเอง ตามหลักเกณฑ์ที่บัญญัติไว้ในพระวินัยจึงจะพ้นโทษ ๓) โทษสถานเบา ในพระวินัยตามความผิด ๕ อย่าง คือ ถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปฏิเทสนียะ ทุกกฏและทพภาสิต การลงโทษเป็นไปในลักษณะของการเปิดเผยยอมรับความจริงกับความผิดของตนเองต่อหน้าภิกษุอื่นก็พ้นโทษได้ โทษบางประเภทให้อภัยไม่ได้เลย บางประเภทเมื่อยอมรับผิดและกลับประพฤติตนตามเงื่อนไขก็ให้อภัยได้

๒. แนวคิดและพัฒนาการการอภัยโทษในประเทศไทย

การอภัยโทษของไทยมีแนวคิดมาจากหลักธรรมของการอภัยทานเป็นการให้ในลักษณะที่มีชีวิตदानเป็นมหากุศล พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศไทยได้ทรงยึดมั่นหลักธรรมพระพุทธศาสนาปฏิบัติศุภิราชธรรมและบำเพ็ญทศบารมีมาช้านาน มีพระราชอำนาจในการที่จะพระราชทานอภัยโทษแก่พสกนิกรผู้ต้องอาญาแผ่นดินได้ เมื่อพิจารณาหลักการทางพระพุทธศาสนาการบำเพ็ญทานบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ และหลักธรรมในการปกครองไม่ว่าจะเป็นพรหมวิหารธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุหรือทศพิธราชธรรมซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยทรงยึดถือปฏิบัติแล้ว การพระราชทานอภัยโทษเป็นพระราชอำนาจตามพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่เพียงพระองค์เดียว ในการที่จะพระราชทานพระมหากรุณาลดหย่อนผ่อนโทษเป็นประการใดก็ได้ ดังนั้นการวางนโยบายทางอาญาในการจำแนกลักษณะของความผิด หรือชนิดของนักโทษที่สมควรจะให้ให้อภัยโทษหรือไม่ให้อภัยโทษในพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปนั้นจึงมีความสำคัญ

คุณลักษณะของการอภัยโทษในประเทศไทยปัจจุบันยึดหลัก ๖ ประการ คือ

๑. หลักแห่งบุญกิริยาวัตถุ ๓ มี ทาน เป็นต้น เป็นการแสดงออกถึงความเสียสละ หรือช่วยเหลือสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์

๒. หลักแห่งความเมตตาธรรมของผู้ปกครองในการพระราชทานอภัยโทษ

๓. หลักแห่งความยุติธรรมโดยใช้พระราชอำนาจในกระบวนการยุติธรรมทางกฎหมาย

๔. หลักแห่งอาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา คือ การลงโทษผู้กระทำความผิดให้รู้สึกเจ็บทรมานและเกรงกลัวต่อโทษทัณฑ์

๕. หลักแห่งการบริหารกิจการราชทัณฑ์ เป็นการลดความรู้สึกละแวกของผู้ต้องโทษไม่ให้เป็นการปรีภัยต่อสังคมและรู้จักปฏิบัติตนในทางที่ดี

๖. หลักแห่งความมั่นคงของประเทศ เป็นการรักษาความสงบเรียบร้อยและความเป็นธรรมในสังคม ให้ทุกคนสำนึกถึงความสมควรสามัคคี

ฉะนั้น พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศไทยก็ได้ทรงปฏิบัติทศพิธราชธรรมและบำเพ็ญทศบารมีมาช้านาน ในอดีตเมื่อมีการลงโทษในการปกครองก็มักจะปรากฏเห็นเสมอว่ามิพระภิกษุผู้ใหญ่ในแต่ละยุคสมัยไปขอขมาบิดาชีวิตนักโทษประหาร ให้ละเว้นการประหารเพื่อเป็นทาน ทศพิธราชธรรม หรือธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง คือ การพระราชอภัยโทษนั้นมีบทบาทต่อสังคมไทยมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันและเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงกระทำสืบเนื่องกันมาตลอด เป็นการแสดงออกถึงความกรุณา เมตตาที่พระองค์มีต่อประชาชน ซึ่งเป็นการให้โอกาสบุคคลที่กระทำความผิด ในการที่จะกลับตัวกลับใจเป็นคนดี เป็นการให้โอกาสผู้กระทำความผิดตามสมควร ให้ได้รับโอกาส ได้รับอิสรภาพทางกายและทางใจ ในปัจจุบันจะมีระบบและกฎเกณฑ์ต่างๆเพิ่มขึ้นโดยผลกระทบบแยกออกเป็น ๒ กรณี คือ ๑) ผลดี เพราะการอภัยโทษให้กันนั้นเป็นเรื่องที่ดีอยู่แล้ว หากผู้ได้รับอภัยโทษแล้วได้นำเอาประสบการณ์และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตัวเองใหม่และมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เกิดผลดีในเรื่องของงบประมาณของรัฐและเป็นการลดความแออัดในเรือนจำ เป็นการให้โอกาสผู้ต้องโทษ หากผู้กระทำความผิดกลับเนื้อกลับตัวมีการพัฒนาตนเอง ทำให้สถาบันครอบครัวเข้มแข็ง เพราะผู้ถูกจำคุกเป็นเวลานานจะปรับตัวเข้ากับสังคมได้ยาก และ ๒) จะมีผลเสีย คือหากว่าผู้ต้องโทษที่ได้รับการปล่อยตัวมาแล้วไม่ได้รู้สึกสำนึกผิดและออกมาก่ออาชญากรรมอีกก็จะเป็นภัยแก่สังคม

๓. วิเคราะห์การอภัยโทษในสังคมไทยกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๓.๑ หลักการอภัยโทษในสังคมไทย

การให้อภัยกันในสังคมปัจจุบัน หากมองในแง่ของคุณธรรมจริยธรรมแล้วหากผู้กระทำความผิดต่อเรายอมรับผิดและสำนึกผิดแล้ว หากเป็นเรื่องที่ไม่ร้ายแรงที่จะกระทบต่อสังคมส่วนรวม ก็ควรให้อภัยกัน จากนั้นก็จะเป็นเรื่องของกฎแห่งกรรมที่แต่ละบุคคลจะต้องรับไป ต่างจากการอภัยโทษตามกระบวนการยุติธรรมของไทย ซึ่งบัญญัติให้เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียว ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการพระราชทานอภัยโทษได้ เป็นการแผ่เมตตา กรุณาธิคุณ และบำเพ็ญพระราชกุศลเพื่อเป็นอภัยทานแก่พสกนิกรผู้ต้องราชทัณฑ์ เรียกว่าการพระราชทานอภัยโทษ ในทางบริหารและการปกครองของไทยการพระราชทานอภัยโทษจะช่วยให้ผู้ต้องขังที่ได้รับการปลดปล่อยพ้นโทษหรือลดหย่อนโทษ มีจิตใจที่สำนึกผิด กลับประพฤติตนเป็นพลเมืองดีหรือหากผู้ต้องขังเป็นชาวต่างประเทศก็จะทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศมีความมั่นคงขึ้น แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกันแล้วอภัยทานและการให้อภัยแก่กันมีความหมายที่กว้างกว่าและสามารถปฏิบัติได้ทุกคน

สำหรับการอภัยโทษตามกฎหมายของประเทศตะวันตกและตามกฎหมายของไทยนั้น มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการอภัยโทษที่เป็นโทษในทางอาญา ซึ่งเป็นบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในภาค 7 ซึ่งจะมีความคล้ายคลึงกันในแนวความคิดหลักในการให้ความกรุณาปรานีแก่นักโทษ โดยการยกโทษ หรือลดหย่อนผ่อนโทษ มีวัตถุประสงค์และมีผลของการอภัยโทษที่เหมือนกัน ซึ่งพอสรุปได้ว่า หลักการของการอภัยโทษตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ในภาค 7 ของไทยนั้นมีลักษณะในแนวความคิดที่คล้ายคลึงกันในหลายประเทศ หรือถือว่าเป็นหลักการของการอภัยโทษที่เป็นหลักสากลอยู่ แต่จะมีปลีกย่อยออกไปบ้างเกี่ยวกับวิธีการขอ ลักษณะของกำหนดโทษหรือผู้มีหน้าที่ในการพิจารณาและผู้มีอำนาจในการอภัยโทษ ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขหรือนโยบายทางอาญาของการอภัยโทษตามกฎหมายของแต่ละประเทศจะกำหนดขึ้นตามประเพณีการปกครองและเหตุผลของแต่ละประเทศเท่านั้น

ในกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเกิดระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่มบุคคลเพราะต่างคนต่างมีทฤษฎีหรือคิดเห็นที่แตกต่างจากกัน ต่างคน ต่างพรรค ต่างพวก ต่างสีเพราะกลัวสูญเสียในสิ่งต่างๆ เช่น เสียผลประโยชน์ เสียตำแหน่งหน้าที่ ไม่มีความสุขในชีวิต ถูกนิทนาว่าร้าย เสียเปรียบ เสียหน้า เสียอำนาจ เสียโอกาส เสียใจ และเสียความเป็นตัวเอง พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ได้กล่าวว่า “อะไรเป็นอุปสรรคที่จะทำให้คุณธรรมไม่ยินยอมที่จะให้อภัยกัน” และท่านได้ให้คำตอบอย่างน้อยสองประการคือ (๑) การที่คุณธรรมพยายามที่จะสร้างเงื่อนไขขึ้นมาเป็นกับดักให้ตัวเอง และ (๒) การที่คุณธรรมยึดมั่นในจุดยืนของตัวเองมากเกินไปทางออกสำคัญทางหลักพุทธธรรมคือ ใช้หลักธรรมโลกธรรม (ธรรมคู่โลก) ๘ ประการ คือ ๑. ลาภ คือ เมื่อมีรายได้หรือผลประโยชน์เข้ามา ก็ต้องระลึกอยู่เสมอว่า สักวันหนึ่งเราต้องมียาได้ลดลงหรือเสียผลประโยชน์ไป ๒. ยศ คือ เมื่อได้ตำแหน่งหน้าที่การงานหรืออำนาจการบริหารปกครอง ก็ต้องระลึกอยู่เสมอว่า สักวันหนึ่งเราต้องได้ออก หรือได้ลาออก หรือได้ออกกระเปียบของสังคม ๓. สุข คือ เมื่อมีความสุขจากรายได้ หรือผลประโยชน์ได้ ก็ต้องระลึกอยู่เสมอว่า สักวันหนึ่งเราต้องได้รับทุกข์ ไม่สบายกาย ไม่สบายใจกับสิ่งที่เสียไป และ ๔. สรรเสริญ คือ การได้รับการยกย่องสรรเสริญในทางดี ก็ต้องระลึกอยู่เสมอว่า สักวันหนึ่งเราต้องได้รับการนิทนาว่าร้ายในเรื่องถูกผิด ทั้งจริงไม่จริง กับสิ่งที่เราอาจทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม ปัญหาสังคมคือขัดแย้งในปัจจุบัน คือเรายังไม่เข้าใจกับหลักสัจธรรมความจริงของชาวโลก ดังนั้น การอภัยทาน การให้อภัยต่อกันและการอภัยโทษ จึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้ และเป็นสิ่งที่จะช่วยให้เราหันหน้ามาคืนดีกัน ปรับความเข้าใจกัน ต่างฝ่ายต่างลดทิฐิมานะในตนเองลงบ้าง เพื่อสันติสุขของบุคคลในสังคมหรือตัวเอง

ดังนั้น เมื่อพิจารณาหลักการทางพระพุทธศาสนาการบำเพ็ญทานบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ และหลักธรรมในการปกครองไม่ว่าจะเป็นทศพิธราชธรรม พรหมวิหารธรรม จักรวรรดิวัตร หรือราชสังคหวัตถุ ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยทรงยึดถือปฏิบัติแล้ว การพระราชทานอภัยโทษเป็นพระราชอำนาจตามพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่เพียงพระองค์เดียว ในการที่จะพระราชทานพระมหากรุณาลดหย่อนผ่อนโทษเป็นประการใดก็ได้ ดังนั้น การวางนโยบายทางอาญาในการจำแนกลักษณะของความผิด หรือชนิดของนักโทษที่สมควรจะให้ อภัยโทษหรือไม่ให้อภัยโทษในพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษเป็นการทั่วไปนั้นจึงมีความสำคัญต่อการตัดสินใจเลือกจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะดำรงอยู่บนฐานของเจตนาที่ดี

ดังนั้น อภัยทานตามหลักพระพุทธศาสนามีบทบาทที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะนำมาป้องกันและจัดการความขัดแย้งของสังคมไทย เพราะประชาชนโดยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว จากการศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้นำมาเสนอเป็นองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องหลักธรรมที่สำคัญของ อภัยทานกับการอภัยโทษในสังคมไทยปัจจุบันมีความสอดคล้องกัน และมีความสัมพันธ์เกี่ยวของกันกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตลอด และจะยังคงเป็นหลักธรรมที่สำคัญต่อไปได้อีกในอนาคต เพื่อนำมาใช้ร่วมกับหลักการปกครองและหลักกฎหมายของบ้านเมือง ที่ยังคงต้องอาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญด้วย โดยประยุกต์ใช้หรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท และเหตุการณ์บ้านเมืองในแต่ละสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ด้วยการแสดงให้เห็นว่า อภัยทานเป็นสิ่งที่ชาวพุทธสามารถปฏิบัติได้จริง เป็นการใช้ปัญญา เพื่อพัฒนาชีวิต พัฒนาจิตใจของเรา และสอดคล้องกับข้อเท็จจริงในยุควัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม รวมไปถึงสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมไทยปัจจุบันอีกด้วย

๓.๒ การอภัยโทษในพระวินัยตามหลักพระพุทธศาสนา

พระวินัยหรือศีลของพระภิกษุสงฆ์มี ๒๒๙ ข้อ แบ่งเป็นกลุ่มตามสารธรรมและคุณค่าได้ ๓ กลุ่มใหญ่ คือ ๑) สิกขาบทที่เป็นหลักพรหมจรรย์ ๒) สิกขาบทเพื่อประโยชน์สุขของสังคมสงฆ์ ๓) สิกขาบทเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก พระวินัยจึงเป็นบทบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดขึ้นเป็นเครื่องมือควบคุมพระสงฆ์ให้สำรวม กาย วาจา และใจ เพื่อให้พระสงฆ์สามารถดำรงความเป็นผู้ทรงศีลอันเป็นผลให้บรรลุเป้าหมายในการปฏิบัติธรรมโดยง่ายและน้อมนำมารวาทให้เกิดเลื่อมใสศรัทธาในการปฏิบัติธรรมตาม ซึ่งแตกต่างจากกฎหมายบ้านเมืองที่มุ่งลงโทษผู้กระทำความผิด เฉพาะอาบัติปาราชิกเท่านั้นที่พระองค์เห็นว่าร้ายแรงไม่สามารถดำรงความเป็นผู้ทรงศีลอันเป็นผลให้บรรลุเป้าหมายในการปฏิบัติธรรมโดยง่ายและน้อมนำให้มารวาทเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในการปฏิบัติธรรมตามต้องขาดจากความเป็นพระภิกษุเท่านั้น ส่วนอาบัติหรือความผิดอื่น

พระพุทธองค์ก็ให้อภัยหรือระงับโทษได้เมื่อผู้นั้นได้ยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขและสำนึกผิดแล้ว ซึ่งสังคมไทยน่าจะนำแบบอย่างวิธีการในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อเป้าหมายความสงบสุขร่วมเย็นของสังคมต่อไป

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

คำว่า “อภัยโทษ” ภาษากฎหมายไทย หมายถึง ยกโทษ เปลี่ยนโทษหนักเป็นเบา หรือลดโทษให้แก่ผู้ต้องคำพิพากษาที่ต้องรับโทษทางอาญาเมื่อคดีถึงที่สุดแล้วเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญ ส่วนคำว่า “อภัยทาน” หมายถึงการให้ความไม่มีภัย หรือปลอดภัย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า อภัยทานที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎกนั้นแท้ที่จริงคือศีล ๕ นั่นเอง และเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่อันเป็นมหาทาน เป็นการสร้างบารมีชั้นสูง และเป็นการพัฒนาจิตใจซึ่งเป็นลักษณะแห่งความก้าวหน้าของมนุษย์ เป็นการพัฒนาชีวิตที่มีความสำคัญยิ่ง สำหรับจุดเด่นที่สำคัญของงานวิจัยในครั้งนี้ มี ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ เรื่องการอภัยทานเป็นการพัฒนาจิตใจ มนุษย์มีจิตวิญญาณ คำว่า “มนุษย์” มาจากคำว่าจิตสูง จิตที่เจริญ จิตที่หลุดพ้น เป็นจิตที่เห็นแก่ตัวน้อยในทางพระพุทธศาสนา จิตวิญญาณคือปัญญาหรือความดีจึงเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่แตกต่างจากสัตว์ ความเป็นมนุษย์จึงอยู่ที่การมีมนุษยธรรม พระพุทธศาสนาค้นพบวิถีทางพัฒนาจิตวิญญาณ ซึ่งล้วนมุ่งลดความมีตัวตนหรือความเห็นแก่ตัวประกอบด้วย การอยู่ร่วมกันที่ดี (ศีล) การทำจิตให้สงบ (สมาธิ) และปัญญา การอภัยทานเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนในสังคม หลักธรรมแห่งอริยมรรคคือสัมมาทิฐิจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จัดอยู่ในหมวดของปัญญาในการที่จะพัฒนาจิตใจให้เกิดอภัยทานต่อกัน ในทำความเข้าใจทำความเข้าใจให้ตรงกัน ซึ่งเปรียบเสมือนหัวใจสำคัญที่จะนำพาให้เกิดองค์มรรคอื่นๆ ก่อให้เกิดการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักอริยมรรค แม้ว่าองค์มรรคข้ออื่นๆ จะไม่ใช่ตัวนำแต่ก็มีความสำคัญในฐานะที่จะเป็นตัวหนุนอยู่เบื้องหลังของหลักสัมมาทิฐิ ในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้ และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไปให้กลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ทพญ. กษิรา เทียนส่องใจ เรื่อง การวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า การอภัยทานเป็นการสร้างมหากุศล ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงอภัยทานนี้ว่าเป็นการให้ “มหาทาน” หรือ ทานที่ยิ่งใหญ่ การพัฒนาอภัยทานเริ่มต้นที่สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะก่อน ซึ่งเป็นพื้นฐานก่อให้เกิดหลักธรรมข้ออื่น ๆ ตามมา เช่น ศีล ๕ พรหมวิหารธรรม เป็นต้น หากเมื่อเทียบดูในธรรมทานให้ลึกซึ้งขึ้นไปอีก การอภัยทานนั้นให้ได้อย่างยิ่งนัก เช่น การทะเลาะวิวาท ทำให้โกรธแค้น อาฆาตพยาบาท การอภัยทานนั้นจะต้องใช้ความอดทนต่อการกระทำ

ของผู้หนึ่งผู้ใดที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดความไม่พอใจ ความผูกโกรธ ความอาฆาตพยาบาท โดยการไม่ได้ตอบไม่ถือโทษโกรธเคือง เป็นลักษณะหักห้ามจิตใจ เพื่อไม่ให้เกิดปฏิกิริยาโต้ตอบหรือการล่วงละเมิดเบียดเบียนชีวิตใดๆ ทั้งทางกาย วาจาและใจ พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนสภาวะดังกล่าวมาเป็น การให้อภัยกัน จึงเป็นที่ประจักษ์ว่า “อภัยทาน” เป็นการสร้างกุศลที่สมบูรณ์ครบถ้วนทั้ง ทาน ศีล ภาวนา จิตใจที่ไม่ให้อภัย มีความอาฆาตพยาบาทผูกแหว จะทำร้ายเราข้ามภพชาติได้

สังคมไทยกำลังเผชิญกับความยุ่งยากของปัญหาความขัดแย้งรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ที่ยังคงดำเนินเรื่อยมาจนบัดนี้และไม่มีใครคาดเดาได้ว่าจะยุติลงเมื่อใด อภัยทานเป็นการให้ทานอย่างหนึ่งในความหมายทางพระพุทธศาสนามีความหมายที่กว้างและครอบคลุมมากกว่าความหมายทั่วไปที่เข้าใจกันว่าการหายโกรธหรือยกโทษให้เท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมายของคำว่า อภัยทาน ของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ซึ่งหมายถึง การชำระความโกรธในจิตใจ ด้วยการให้อภัยคนอื่น ในชีวิตประจำวัน เราคุ้นเคยกันดีกับคำที่ว่า “เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร” เป็นแง่คิดหรือเป็นเหตุผลที่ใช้ยุติปัญหาการกระทบกระทั่ง ปัญหาขัดแย้งบางอย่างในชีวิต เพราะเราไม่ต้องการให้เกิดความรุนแรงบานปลายและเสียหายแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย การพยายามตอกย้ำความรู้สึกว่าเราเป็นผู้พ่ายแพ้และเราจะต้องไม่ลืมความพ่ายแพ้ เป็นการหมกมุ่นกับความเจ็บปวดผูกพยาบาท ทำให้เกิดการจองเวร การจองเวรเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับการให้อภัย สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) หลักอภัยทานสอนให้เราเว้นการเบียดเบียนกัน โดยสิ้นเชิง จะต้องพัฒนาปัญญาไม่ทำร้าย ก่อเวรสร้างกรรมต่อกัน สาเหตุที่มนุษย์และสังคมไม่ยอมให้อภัยนั้น จะสัมพันธ์กับความรู้สึกว่า เขาได้รับความเป็นธรรม ความยุติธรรมและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ในสังคมมากน้อยเพียงใด การอภัยทานกระทำได้ดีตั้งแต่เริ่มรู้จักกันดังพุทธชาดกเรื่ององคุลิมาล หรือภายหลังจากเกิดผลกระทบทะทิ้งต่อกัน นอกจากมาตรการทางกฎหมายและสังคมแล้ว การอภัยทานแก่คนที่เคยกระทำผิดต่อเราตามหลักพระพุทธศาสนาจะทำให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมได้

ประการที่ ๒ เรื่องการอภัยโทษ คือ การลดโทษหรือการยกโทษให้แก่ผู้กระทำความผิด เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณที่ยกโทษหรือลดโทษให้นักโทษ การพระราชทานอภัยโทษมีมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสอดคล้องกับการสัมพันธกลุ่มเป้าหมายผู้ที่เกี่ยวข้อง คือ เป็นกระบวนการทางกฎหมาย ที่ให้ผู้กระทำความผิดไม่ต้องรับโทษนั้นหรือรับโทษนั้นน้อยลง ไม่ว่าเขาจะเจตนาหรือไม่เจตนาในการกระทำก็ตาม ซึ่งพระมหากษัตริย์เองที่เป็นผู้พระราชทานอภัยโทษก็ได้ทำมาหาทานได้มหาศาลครั้งยิ่งใหญ่เหมือนกัน เป็นการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้เกิดปัญญา ความเป็นมนุษย์จึงอยู่ที่การมีมนุษยธรรม พระพุทธศาสนาค้นพบวิถีทางพัฒนาจิตวิญญาณ ซึ่งล้วนมุ่งลดความมีตัวตนหรือความเห็นแก่ตัวประกอบด้วย การ

อยู่ร่วมกันที่ดี (ศีล) การทำจิตใจให้สงบ (สมาธิ) และรู้แจ้งเห็นจริงด้วยปัญญา เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนในสังคม ทำให้สัมพันธภาพได้ถูกทำลายลงไป เพราะหลักเกณฑ์ของพุทธศาสนาก็ให้เราละเว้นความชั่วทุกอย่าง การอภัยโทษก็เป็นหลักการทางพุทธศาสนา เป็นการทำความดีอย่างยิ่ง การอภัยโทษเป็นการทำจิตใจให้ผ่องใส ในทางพุทธศาสนานั้นจะยึดหลักกฎแห่งกรรมเป็นหลักเกี่ยวข้องกันในเรื่องของเมตตากรุณา จะเห็นได้ว่า การอภัยโทษเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตามหลักนิติศาสตร์แนวพุทธแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสธรรมกับวินัยไว้ด้วยกันเป็นคู่กัน เพราะที่แท้นั้นฐานของชีวิตและสังคมมนุษย์ของเราก็คือธรรม และประโยชน์ที่แท้ของเราก็คือธรรม กฎหมายนั้น ว่าที่จริง สาระที่แท้ต้องอยู่ที่เจตนารมณ์ซึ่งสอดคล้องกับธรรมนั้น กฎหมายมี ๒ แบบ ถ้าเน้นอำนาจก็จะเป็นกฎหมายที่เด่นในด้านกำจัดคนชั่วโดยมีการห้ามและบังคับมาก แต่ถ้าเป็นกฎหมายที่เน้นการศึกษา ซึ่งมุ่งสร้างคนดี ก็จะมีลักษณะในทางจัดสรรโอกาสและมีการส่งเสริมมาก แต่ในความเป็นจริงซึ่งสังคมในขณะหนึ่งๆ มีคนที่อยู่ในระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันหลากหลาย การปกครองและกฎหมายจะต้องทำหน้าที่ทั้งสองด้าน คือ ทั้งส่งเสริมคนดีและกำจัดคนร้าย ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์ประภาส อวยชัย ได้กล่าวว่า การอภัยโทษ เป็นเรื่องทางบริหาร เป็นเรื่องอาชญากรรม การให้ปล่อยตัว หรือลดโทษหนักเป็นเบา หรือให้พ้นจากความผิด เป็นเรื่องที่คิดถึงที่สุดแล้ว และต้องมีผู้ถวายเรื่องราวขอรับพระราชทาน สำหรับการอภัยโทษมีทั้งข้อดีและข้อเสีย แต่มีข้อดีมากกว่าข้อเสีย ในปัจจุบันจะมีระบบและกฎเกณฑ์ต่างๆ เพิ่มขึ้นโดยผลกระทบแยกออกเป็น ๒ กรณี คือ ๑) ผลดี เพราะการอภัยโทษให้กันนั้นเป็นเรื่องที่ดีอยู่แล้ว หากผู้ได้รับอภัยโทษแล้วได้นำเอาประสบการณ์และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตัวเองใหม่และมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เกิดผลดีในเรื่องของงบประมาณของรัฐและเป็นการลดความแออัดในเรือนจำ เป็นการให้ออกาสผู้ต้องโทษ หากผู้กระทำความผิดกลับเนื้อกลับตัวมีการพัฒนาตนเอง จะทำให้สถาบันครอบครัวเข้มแข็ง เพราะผู้ถูกจำคุกเป็นเวลานานจะปรับตัวเข้ากับสังคมได้ยาก และ ๒) จะมีผลเสียคือหากว่าผู้ต้องโทษที่ได้รับการปล่อยตัวมาแล้วไม่ได้รู้สึกสำนึกผิดและออกมาก่ออาชญากรรมอีกก็จะเป็นภัยแก่สังคม ซึ่งสอดคล้องกับสุพจน์ ฐรรมา ได้วิจัยเรื่อง ระบบอภัยโทษมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงประวัติวิวัฒนาการของการอภัยโทษในระบบราชทัณฑ์ไทย พบว่า เป็นการแก้ไขความผิดพลาดในกระบวนการยุติธรรม เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดของการบังคับผลกฎหมาย เป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจของนักโทษให้ประพฤติดี เป็นการผ่อนคลายความแออัดของเรือนจำ เป็นการโน้มน้าวจิตใจให้นักโทษคลายความเป็นปฏิกิริยาต่อสังคม เป็นการให้การสงเคราะห์และป้องกันสังคม และเป็นการบำเพ็ญมหาอภัยทานให้ออกาสผู้ต้องราชทัณฑ์กลับประพฤติตนเป็นพลเมืองดีได้

ฉะนั้น เมืองไทยเราเป็นเมืองพุทธ เมื่อทำผิดก็ให้อภัยกันได้ เพราะพุทธศาสนาก็เป็นกฎหมายอย่างหนึ่ง เพราะพระพุทธศาสนาให้ตามความเมตตา สอนให้คนเราเป็นคนดีละเว้นความชั่ว เป็นหลักสำคัญที่จะทำให้เราอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข เพราะทางพุทธศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจก็เน้นให้คนกลับตัวกลับใจ สอนให้อภัยซึ่งกันและกัน กฎหมายก็มาจากศาสนา สิ่งใดที่ผิด กฎหมายก็จะผิดศีลธรรมได้เช่นกัน การพระราชทานอภัยโทษนั้น พระมหากษัตริย์ไทยก็ได้ทรงปฏิบัติทศพิธราชธรรมและบำเพ็ญทศบารมีมาตั้งแต่ในสมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยยึดหลักของความเมตตาธรรมเป็นสำคัญเช่นกันกับนานาอารยประเทศ มีพระราชอำนาจในการที่จะพระราชทานอภัยโทษแก่พสกนิกรผู้ต้องอาญาแผ่นดินได้ อันเป็นการบำเพ็ญทานบารมี แผ่เมตตาไปยังผู้ได้รับการอภัยโทษ และพสกนิกรของพระองค์เป็นสร้างมหากุศลอันยิ่งใหญ่ ซึ่งองค์พระมหากษัตริย์เองก็เป็นผู้ให้การอภัยโทษ พระองค์ท่านจะได้ทำมหาทาน หรือมหากุศลเป็นการแผ่เมตตากรุณาธิคุณ และบำเพ็ญพระราชกุศลเพื่อเป็นอภัยทานแก่พสกนิกรผู้ต้องราชทัณฑ์ และผู้ได้รับการอภัยโทษเอง ต่างก็มีความสุขที่ได้รับความเมตตาธรรม และช่วยให้ผู้รับการอภัยโทษมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีของสังคม เป็นการสร้างมหากุศลก็จะเกิดกุศลจิตกับทั้งผู้ให้และผู้ได้รับ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

พระพุทธศาสนาสอนว่า ชีวิต คือ ความทุกข์ เพราะมีการเกิดดับตลอดเวลา แต่ความทุกข์นั้นเป็นความรู้สึกรู้สึกหรือเวทนาของบุคคล ความทุกข์รับรู้ด้วยจิตใจและจิตใจเป็นตัวบอกว่าชีวิตมีทุกข์หรือมีสุข เพื่อพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น การให้ทานแก่เพื่อนมนุษย์ผู้ยากไร้ เพื่อละกิเลสแผ่เมตตาแก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาร่วมทุกข์และสุขด้วยกันให้มีความสุขไม่มีเวรต่อกัน และการให้อภัยก็เป็นทานที่ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์ที่เกิดมาร่วมโลกใบนี้แม้จะเป็นการกระทำที่ยาก แต่หากเราสามารถให้อภัยเป็นทานแก่กันได้ทุกคนก็จะมีความสุข การรักษาศีล ๕ อยู่เป็นนิจ จะเป็นการไม่เบียดเบียนผู้อื่นนับว่าเป็นการให้อภัยทานต่อกันได้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะจากการทำวิจัย

จากการวิจัยครั้งนี้ได้พบปัญหาและอุปสรรค พอสรุปเป็นข้อสังเกต ข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้

๑. สืบเนื่องจาก อภัยทาน เป็นวาระสำคัญในนโยบายของรัฐ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ ตลอดจนองค์กรส่งเสริมคุณธรรมทางภาคเอกชนต่างๆ ควรร่วมมือกันรณรงค์จัดทำโครงการสร้างสังคมคุณธรรม เพื่อปลูกฝังอภัยทาน โดยมีกิจกรรมหลากหลาย เช่น การจัดเข้าค่ายฝึกอบรมอภัยทาน เพื่อปลูกฝังจิตใจ เติบโตสร้างเด็กให้มี

อภัยทานในวันนี้ เพื่อเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการดำเนินกิจกรรมที่เสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมของประชาชนในสังคมไทย

๒. ผู้ที่ต้องโทษเมื่อรับพระราชทานอภัยโทษและออกจากคุกไม่สามารถไปทำงานในองค์กรของรัฐหรือเอกชนได้ รัฐควรมีมาตรการช่วยเหลือให้บุคคลเหล่านี้มีงานทำและรายได้พอเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ มิฉะนั้นคนเหล่านี้ก็จะทำความผิดและเข้าไปสู่วงจรของการลงโทษซ้ำแล้วซ้ำอีก

๓. การอภัยโทษเป็นมหากุศล เป็นบุญบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ที่ให้แก่พสกนิกรผู้ต้องโทษ เป็นการบรรเทาผลร้ายและแก้ไขกระบวนการยุติธรรมที่ผิดพลาด และช่วยให้ผู้ต้องโทษมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีของสังคม รัฐบาลควรเอาใจใส่ดูแลอบรมเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องให้มีความเข้าใจสิทธิของผู้ต้องโทษ และสนับสนุนอำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมเผยแพร่คุณค่าและความสำคัญของการอภัยโทษตามหลักพระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์ต่อสังคมไทยต่อไป

๔. รัฐบาลควรเอาใจใส่ดูแลการบังคับใช้หลักพระธรรมวินัยและอาชญากรรมเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องให้มีความรู้และเข้าใจหลักพระธรรมวินัย เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการปกครองและเพื่อความสงบสุขของสังคม ก็เชื่อได้ว่าพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี จะมีคุณค่าและประโยชน์ต่อสังคมไทยตลอดไป

๕. ก่อนการอภัยโทษ ควรมีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนของผู้ต้องโทษก่อน และควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการจากชุมชนของผู้ต้องขัง และทำแบบสอบถามจากคนในชุมชนว่าควรให้ได้รับการอภัยโทษหรือไม่ ควรพิจารณาเป็นรายบุคคลไป เน้นให้นักโทษได้รับการปฏิบัติธรรมก่อนที่จะได้รับการอภัยโทษ และควรคำนึงถึงความประพฤติและสภาพจิตใจของผู้ต้องโทษว่าพร้อมที่จะออกมาอยู่กับสังคมภายนอกหรือยัง พร้อมทั้งควรมีการสร้างเงื่อนไขเพื่อเป็นประกันว่าจะไม่กระทำความผิดซ้ำอีก ฉะนั้น จึงควรติดตามดูแลประวัติหลังจากได้รับการอภัยโทษ และดูแลในเรื่องจิตสำนึกของผู้ต้องโทษ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นไปที่การศึกษาในเชิงคุณภาพเรื่อง การอภัยโทษในสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงวิเคราะห์ด้านเอกสารเท่านั้น แต่ยังขาดการศึกษาวิจัยเชิงทดลองในภาคสนาม ที่จะมุ่งเน้นการปฏิบัติคือ ผู้ที่ได้รับการอภัยโทษแล้ว ในการดำเนินชีวิตจริงนั้น สามารถที่จะนำไปจัดการปัญหาของตนเองในชีวิตประจำวัน มีการกลับตัวกลับใจตนเองว่าจะไม่กลับไปทำความผิดซ้ำอีก หากมีการทำความผิดซ้ำอีก สมควรที่จะอภัยโทษอีกต่อไปหรือไม่ จะมีแนวคิดและรูปแบบหลักการอะไรที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ได้ เพื่อที่จะได้แสดงว่า รูปแบบของอภัยทานซึ่งเป็นพุทธสันติวิธีตามหลักพระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพ มีประสิทธิผลมากน้อย

เพียงใด และสามารถนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดในสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยต่อไป